

Jens Johan Hyvik

Isaiah Berlin – nyttig i Norge?

Forfattar	Jens Johan Hyvik
Ansvarleg utgjevar	Høgskulen i Volda
ISSN	0805-8075
Sats	Jens Johan Hyvik
Distribusjon	http://www.hivolda.no/fou

© Forfattar/Høgskulen i Volda

Føresegnene i åndsverklova gjeld for materialet i denne publikasjonen. Materialet er publisert for at du skal kunne lese det på skjermen eller framstille eksemplar til privat bruk. Utan særskild avtale med forfattar/Høgskulen i Volda er all anna eksemplarframstilling og tilgjengeleggjering berre tillate så langt det har heimel i lov eller avtale med Kopinor, interesseorgan for rettshavarar til åndsverk.

Notatserien er for ulike slag publikasjonar av mindre omfang, t.d. forprosjektnotat, foredrag, artikkelutkast o.a. Eit hovudføre mål med serien er å stimulere til publisering og fagleg debatt i miljøet. Spreinga går i hovudsak til fagmiljøet i Volda, til eksterne fagmiljø og personar som forfattar(ar) ønskjer kommentarar frå. Kvar forfattar er ansvarleg for sitt arbeid.

Innledning

Dette essayet undersøker den britiske filosofen Isaiah Berlins tanker om nasjonalisme og om disse er relevante for den norske konteksten.¹ Essayet tar utgangspunkt i de to generelle tekstene Berlin har skrevet om nasjonalisme: ”The Bent Twig: On the Rise of Nationalism” (1972) og ”Nationalism: Past Neglect and Present Power” (1978).²

Jeg vil først oppsummere Berlins syn på nasjonalisme og holde fram noen hovedpunkter i hans tanker om dette temaet. Deretter vil jeg med utgangspunkt i noen representative norske framstillinger om nasjonalisme, drøfte om Berlins syn kan være nyttig i en norsk kontekst. Men aller først, hvorfor Isaiah Berlin?

Hvorfor studere Isaiah Berlin?

Internasjonalt har Isaiah Berlin hatt en sterk posisjon som ledende intellektuell, både innenfor akademia og ellers i offentligheten. Som filosof og idéhistoriker er han trolig mest kjent for å skille mellom positiv og negativ frihet, en teori som han la fram i essayet ”Two concepts of liberty” (1958), samt hans essay ”The Hedgehog and the Fox” fra 1953, der han med utgangspunkt i Tolstoj skiller mellom ”pinnsvin” og ”rever” blant intellektuelle. Som intellektuell bidro Berlin i en årrekke med en mengde artikler i aviser og tidsskrift, ikke minst i *The New York Review of Books*.³ Berlin (1907-97) ble født i Riga, men flyttet med familien til England i 1921. Her tok han utdanning ved Oxford-universitet, der han senere også arbeidet.

Når jeg har valgt å trekke fram Isaiah Berlin, er hovedgrunnen at det synes som om Berlin har fått relativt liten oppmerksomhet i norsk akademia og offentlighet. For å gjøre en liten og svært uoffisiell undersøkelse som kan illustrere dette kan vi bruke ”Google-faktoren”, antall treff på søk på Google. Vi skal sammenligne Berlin med en annen kjent akademiker: Jürgen Habermas. Et søk på Google på ”Jürgen Habermas” gir ca. 1 270000 treff, mens et søk på ”Isaiah Berlin” gir ca. 505000 treff, altså litt under halvparten. Om vi gjør samme søk, men

¹ Denne artikkelen ble skrevet som vitenskapsteoretisk essay som en del av PhD-utdanningen i historie ved Universitetet i Oslo. Det ble presentert på et seminar ved Høgskulen i Volda 5. september 2006, og professor Jon Helleenes var opponent. I etterkant av seminaret er essayet noe bearbeidet. Jeg vil takke Jon Helleenes for mange nyttige kommentarer i forbindelse med arbeidet. Dessuten takk til deltakerne på seminaret 5. september som også bidro med mange innspill. Takk også til professor Jan Eivind Myhre for forslag og professor Øystein Sørensen for kommentarer til manuskriptet.

² I dette essayet har jeg brukt utgaver av artiklene som er trykt i henholdsvis Berlin (1980) i Hardy and Berlin, Berlin (1990) i Hardy and Berlin.

³ En fullstendig publikasjonsliste fins her <http://berlin.wolf.ox.ac.uk/lists/bibliography/onepagebiblio.html>. [22/11-2007]

krysser av for ”sider fra Norge”, får vi ca. 20500 treff på Habermas, mens Berlin gir oss ca. 440 treff. En illustrasjon på denne tendensen får vi også ved å søke i den norske den norske artikkeldatabasen *Norart*. Her gir et søk på Jürgen Habermas 63 treff på artikler, mens et søk på Isaiah Berlin gir 4 treff.⁴ Bildet dette tegner, er at Berlin har en betydelig posisjon internasjonalt, om enn ikke like stor som Habermas, mens han er ganske fraværende i litteratur på norsk.

Berlins nasjonalismeforståelse

Jeg skal først se på noen utgangspunkt og grunnsyn i de to artiklene av Berlin. Deretter skal jeg gå nærmere inn på Berlins definisjon av nasjonalisme, før jeg til slutt skal se på hvilke årsaker til nasjonalisme som Berlin legger vekt på.

Utgangspunkt og grunnsyn

De to artiklene til Berlin som jeg drøfter her, presenterer mange av de samme perspektivene, men de er likevel også forskjellige og er ikke minst skrevet til ulik tid. Det er derfor nødvendig kort å sammenligne de to tekstene, før jeg skal forsøke å trekke fram det jeg oppfatter som de sentrale elementene i Berlins nasjonalismeforståelse basert på de to artiklene sett i sammenheng.

Selve kronologien mellom de to artiklene er viktig. Den første ”The Bent Twig: On the Rise of Nationalism” stod for første gang på trykk i 1972, mens den andre ”Nationalism: Past Neglect and Present Power” kom i 1978. Den andre artikkelen synes i stor grad å bygge videre på den første. Dette er særlig tydelig i Berlins definering av fenomenet nasjonalisme, som i artikkelen fra 1978 er langt mer presis og utførlig drøftet enn i den første artikkelen. Artiklene er skrevet uten noteapparat eller henvisninger – noe som er en klar svakhet – men det synes som at Berlin i den siste artikkelen til en viss grad tok hensyn til den ”nye bølgen” med nasjonalismeteoriske arbeider som så smått begynte på 1970-tallet.⁵ Disse arbeidene dannet grunnlag for det vi kan kalle en moderne nasjonalismeteorisk oppfatning som særlig utviklet seg i løpet av 1980-tallet. Berlins artikkel fra 1978 fremstår derfor som den mest interessante av de to.

⁴ Alle søk foretatt 22/11-2007. Søket i *Norart* er foretatt under ”Ordsøk”, og skrevet med ”and” mellom for- og etternavn.

⁵ Det kan f.eks. nevnes at Anthony D. Smith kom med sin første bok viet nasjonalisme (?), *Theories of Nationalism* i 1973. På den andre siden var fortsatt flere viktige arbeider ikke kommet ut, f.eks. arbeider av Ernest Gellner, Eric Hobsbawm og Benedict Anderson.

En annen forskjell som kan nevnes, er at Berlin, trolig preget av tidsånden på slutten av 60- og begynnelsen av 70-tallet, i den første artikkelen vier marxistisk teori langt mer oppmerksomhet enn i den siste artikkelen.

Berlins utgangspunkt i begge artiklene er hvorfor intellektuelle i det 19. århundre ikke synes å ha spådd den enorme innflytelsen nasjonalismen fikk i det 20., og vi kan føye til fremdeles har. I det 19. århundre tok intellektuelle – observatører av politiske og sosiale forhold – i bruk nye metoder til å analysere samfunnet. Religiøse og metafysiske forklaringer ble erstattet av vitenskap og rasjonalisme. Ikke minst ble statistiske metoder tatt i bruk for å undersøke sosiale problem. Dette brakte en ny dynamikk i både analyser og profetier om samfunnsutviklingen. Vi fikk Tocqueville, Marx, Bakunin, Weber og mange flere som helt eller delvis diagnostiserte samfunnsutviklingen med suksess. Likevel, ingen av disse intellektuelle synes å ha sett eller spådd nasjonalismens kommende innflytelse: ”Ingen innflytelsesrik tenker, så langt jeg kjenner til, forutså dens [nasjonalismen, min anm.] fremtid eller i hvert fall, ingen spådde det som skulle skje.”⁶

Dette mener Berlin var tilfelle uavhengig av om de intellektuelle selv var nasjonalister eller ei. Også de som må kunne karakteriseres som nasjonalister, synes å ha ment at nasjonalismen var på tilbakegang. Nasjonalisme ble i Europa i det store og hele betraktet som en ”forbigående fase”, i følge Berlin.⁷ Både de som var positive til nasjonalismen og de som av ulike grunner var skeptiske, aksepterte den som ”en uunngåelig fase i sosial organisering”.⁸

Vi merker oss at dette synet innebærer at Berlin betrakter nasjonalisme mer som en doktrine enn som en ideologi. Med doktrine mener jeg at nasjonalisme som idestrømning er uavhengig av ideologiske retninger, og kan gå inn som takegods i ulike ideologier (eller ’ismer).⁹ Dette synet synes Berlin også å støtte i begrepsbruken, selv om denne ikke er helt gjennomført.¹⁰

Generelt er det et viktig poeng at Berlin knytter nasjonalisme som fenomen sterkt opp til romantikken og tyske filosofer fra Herder og framover. Noe klart skille mellom politisk og kulturell nasjonalisme finner vi ikke. Isteden trekker han altså en direkte linje mellom den

⁶ “No influential thinker, to the best of my knowledge, foresaw its future – at any rate, no one foretold it.” Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 337. Se Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 334-37, Berlin (1990) i Hardy and Berlin: 238-243. Alle oversettelser fra engelsk i denne artikkelen er mitt ansvar.

⁷ Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 337.

⁸ Ibid: 338.

⁹ Se for eksempel Østerud (1994).

¹⁰ Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 341. og Berlin (1990) i Hardy and Berlin: 244. For ikke gjennomført begrepsbruk se f.eks. Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 338.

romantiske tradisjonen og nasjonalisme. Et sted skriver han at ”politisk romantikk” (political romanticism) er det samme som nasjonalisme.¹¹ At Berlin med en slik vikling mister noe av den forklaringskraften som ligger i et skille mellom politisk og kulturell nasjonalisme, er opplagt.

Berlin skiller imidlertid mellom *nasjonal bevissthet* eller nasjonalfølelse (”national consciousness” eller ”national sentiment”) og *nasjonalisme* og den sistes ”utvikling til å bli en bevisst doktrine”.¹² Dette er et viktig skille, da det markerer at individer godt kan ha en tydelig nasjonal bevissthet, uten dermed å være nasjonalister. Jeg kommer straks tilbake til dette, men først må vi merke oss at for Berlin markerer skillet også et viktig kronologisk skille i verdenshistorien. Nasjonalisme i hans betydning er et relativt nytt fenomen som vi ikke finner verken i antikken eller middelalderen. I artikkelen fra 1972 plasserer Berlin de første tendensene til nasjonalisme i Frankrike på slutten av seinmiddelalderen, mens det egentlige gjennombruddet som doktrine først kom på slutten av 1700-tallet i Tyskland.¹³ I artikkelen fra 1978 har han tatt vekk denne referansen til Frankrike og synes uten forbehold å plassere gjennombruddet i Tyskland på slutten av 1700-tallet.¹⁴

Når det gjelder spørsmålet om når i historien vi finner eksempler på nasjonal bevissthet, så mener Berlin slike følelser kan gå langt tilbake i historien: ”Bevissthet om nasjonal identitet kan godt være så gammel som sosial bevissthet i seg selv”, skriver han.¹⁵ På dette området skiller han seg kraftig fra de siste tiårenes nasjonalismeteorikere, som gjerne plasserer gjennombruddet til nasjonal identitet et sted mellom det 17. og 19. århundre.¹⁶ På den andre siden må det sies at dette ikke er et tema Berlin drøfter nøyere – hans emne er nasjonalisme, ikke nasjonal identitet. Hans forståelse av nasjonal identitet slik det fremgår her, er heller ikke nødvendigvis særlig ulik for eksempel Anthony D. Smiths forståelse av etnisk identitet. Likevel er denne tilsynelatende unyanserte definisjonen av nasjonal identitet noe som kan kritiseres, og noe som plasserer Berlin blant en eldre generasjon nasjonalismeteorikere.

Bildet er allikevel ikke så enkelt, og det som kan se ut som en unyansert definisjon av nasjonal identitet ved første øyekast, er ikke så unyansert om vi går nærmere inn på saken.

¹¹ Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 349.

¹² “...elevation into a conscious doctrine” Ibid: 341.

¹³ Berlin (1990) i Hardy and Berlin: 243-44.

¹⁴ Her skriver han blant annet ”The first true nationalist – the Germans - ...” Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 341 og 350.

¹⁵ Berlin (1990) i Hardy and Berlin: 243.

¹⁶ Se f.eks. Anthony D. Smith, Benedict Anderson, Ernest Gellner og Eric Hobsbawm.

Berlins forhold til fenomenet *nasjonal bevissthet* på den ene siden og *nasjonalisme* på den andre, er uttrykk for et grunnleggende skille hos Berlin som i korthet går ut på at han oppfatter den førstnevnte, siviliserte varianten som positiv, mens den andre og aggressive varianten er negativ. Begrepsmessig har han en tendens til å omtale den førstnevnte som ”national consciousness” eller ”national sentiment” (her oversatt med ”nasjonal bevissthet”) og den sistnevnte som ”nationalism”.¹⁷

Den som trolig klartest har drøftet dette forholdet, er John Gray. Gray mener Berlin holder fram en liberal 1800-talls tradisjon i tråd med bl.a. Alexis de Tocqueville og John Stuart Mill. I likhet med dem legger Berlin vekt på positive sider ved det nasjonale for eksempel felleskultur. I motsetning til disse står 1900-talls intellektuelle som Hayek og Popper som ser det nasjonale utelukkende negativt (tribalism). ”Berlin fortsetter denne eldre liberale tradisjonen, som knyttet seg til det menneskelige behov for en felles kultur, og anerkjente dens primære politiske uttrykk i moderne tid som nasjonalstaten,” skriver Gray.¹⁸ Han mener Berlin forutsetter at et stabilt liberalt sivilisert samfunn har en felles nasjonal kultur, og ikke bare kan være basert på felles (politiske) lover alene. Han avviser et politisk-republikansk syn om at politisk deltakelse er veien til menneskelig lykke: ”Det er [...] ikke politisk deltakelse, men medlemskap i felles kulturelle tradisjoner, som Berlin mener er essensielle for de fleste former for menneskelig blomstring.”¹⁹ Nasjonalstaten er det politiske uttrykket for dette ”medlemskap i felles kulturelle tradisjoner”, og må aksepteres som sådan.²⁰

Berlin er altså positiv til den kollektive tilhørigheten som nasjonen innebærer og at han betrakter kulturforskjeller som bra og viktig, om enn ut fra et grunnleggende individuelt perspektiv og ikke et nasjonalt: ”For Berlin, skjer individuell selvrealisering alltid i en kontekst av felles kulturelle former, men disse er alltid partikulære former, ikke arven fra hele menneskeheten.” skriver Gray.²¹ Berlin mener at det moderne mennesket lever med kryssende roller og lojaliteter i en partikularistisk verden.²² Dette gjør etter hans oppfatning

¹⁷ Jf. kommentarer fra Hellesnes i seminaret 5. september og et upublisert notat av samme sendt til forfatteren 24/10-2006. Notatet blir etter dette referert til som Hellesnes 2006.

¹⁸ Gray (1995): 99.

¹⁹ Ibid. 99-103. Sitat s. 103.

²⁰ Det bør nevnes at Gray mener Berlin blant annet forholder seg til kommunitaristisk teori og han beskriver Berlins syn som ”communitarian liberalism” Ibid.103. Det må likevel sies at selv om Berlin forholder seg til kommunitarismen, og blant annet en av hans ”disipler”, Charles Taylor, er en kjent representant for kommunitarismen, så kan ikke Berlin plasseres i denne gruppen. I følge Jon Hellesnes må han i diskusjonen mellom kommunitarister og liberalister plasseres i en mellomkategori. Hellesnes 2006.

²¹ Ibid.107.

²² Han skriver bl.a.: ”Plurality and conflict are integral part to our identities.” Ibid.103.

verden rikere,²³ men det innebærer også farer, og som vi skal se i det følgende advarer Berlin særlig mot følgene av en kollektiv nasjonal tilhørighet dersom den radikaliseres og blir til aggressiv nasjonalisme. Samtidig holder han altså fast ved at nasjonal tilhørighet i seg selv er positivt.

Til slutt i denne generelle delen bør jeg nevne Berlins svar på grunnspørsmålet om hvorfor nasjonalismen ble oversett av de intellektuelle på 1800-tallet. I artikkelen fra 1978 peker han på to mulige hovedårsaker. For det første trekker han fram den dominerende liberale fortolkningshorisonten som på mange vis skilte mellom lyse og mørke krefter, og der nasjonalismen ikke fikk noen naturlig plass fordi den falt på begge sider, for øvrig slik det senere også skjedde for kommunistiske bevegelser på 1900-tallet. For det andre peker han på den sterke eurosentrismen som preget alle 1800-tallets intellektuelle. Denne medførte at utenom-europeiske land og kulturer ikke ble bedømt seriøst og på egne premisser med sin egen historie og kultur. Dermed var det heller ingen som så hvordan nasjonalismen på 1900-tallet kunne eller skulle få gjennomslag i disse samfunnene.

Et forsøk på å definere nasjonalisme

I artikkelen fra 1978 presenterer Isaiah Berlin en utførlig definisjon av nasjonalisme. Her finner vi selve kjernen i hans nasjonalismeforståelse. Med utgangspunkt i fire karakteristiske trekk gir han denne kortversjonen av denne definisjonen: "... troen på et overordnet behov for å tilhøre en nasjon; på det organiske forholdet mellom alle elementer som utgjør en nasjon; på verdien av vårt eget ganske enkelt fordi det er vårt; og, til slutt, i møte med rivaliserende konkurrenter om autoritet og lojalitet, på dens (altså nasjonens, min anmerkning) overordnede krav."²⁴

Det er nødvendig å gå nærmere inn på hva Berlin legger i denne definisjonen. For det første trekker han fram et overordnet behov for å tilhøre en gruppe. Nasjonalismen inneholder etter Berlins oppfattning en forestilling om at alle mennesker tilhører en bestemt gruppe, og at denne gruppen skiller seg fra alle andre. Karakteren til medlemmene av gruppen er formet av, og kan bare forståes, innenfor konteksten av hele gruppen. Denne gruppen er definert ut fra

²³ Ibid.113.

²⁴ "... the belief in the overriding need to belong to a nation; in the organic relationships of all the elements the constitute a nation; in the value of our own simply because it is ours; and, finally, faced by rival contenders for authority or loyalty, in the supremacy of its claims" Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 345.

territorium, tradisjoner, lover, minner, forestillinger, språk, kunstnerisk og religiøse uttrykk, sosiale institusjoner og levemåter. Noen vil også føye til arv, slektskap og rase.²⁵

For det andre finnes det i nasjonalismen en forestilling om at nasjonens utvikling som samfunn tilsvarer utviklingen til en biologisk organisme. Slik en biologisk organisme, f.eks. en plante, har behov for å utvikle seg, har også nasjonen et organisk behov for utvikling og selvrealisering. Andre behov enn de nasjonale, f.eks. religiøse, personlige eller moralske, er underordnet nasjonens. Forestillingen om den organiske nasjonen innebærer også en tanke om at nasjonens utvikling og mål ikke kan konstrueres kunstig. Konsekvensen av dette synet er at nasjonen er den essensielle menneskelige enhet der mennesker kan realisere seg selv. Dette er uavhengig av om nasjonen er organisert i en stat eller ikke.²⁶

For det tredje finnes i nasjonalismen en forestilling om verdien av vårt eget *bare fordi det er vårt*. Normer og verdier skal følges fordi de tilhører min gruppe, min nasjon. Ikke fordi de fører til frihet eller rettferdighet, er instruert av Gud eller politiske institusjoner eller lignende. Normer og verdier som tilhører nasjonen, og handlinger som følger derav, er i seg selv gode, og individene oppnår lykke gjennom å oppfylle dem. Dersom et individ mister kontakten med gruppen, nasjonen, blir individet som et løv som skilles fra treet, skriver Berlin. Det blir svevende målløst og det vil gradvis forsvinne. I beste fall vil et slik individ fremdeles ha minnene om den gang da "en var virkelig i live og aktiv".²⁷

For det fjerde – da har vi kommet til det siste punktet – tillegger Isaiah Berlin nasjonalismen en forestilling om at nasjonen gjør et overordnet krav på lojalitet. I situasjoner der behovene til den organismen – nasjonen – jeg tilhører, kommer i konflikt med andre interesser eller grupper, så har jeg – eller nasjonen – ikke annet valg enn å tvinge de andre til å bøye av, om nødvendig med bruk av makt. Med andre ord har nasjonen rett til å fjerne alle hindringer som står i dens vei for å realisere seg selv. Ingen ting kan gjøre krav på å ha like stor verdi som nasjonen, det finnes ingen overordnede universelle eller naturbestemte verdier og normer. Alle overordnede verdier og normer tilhører den organiske nasjonen, som har et uforbeholdent krav på lojalitet. Nasjonen knyttes igjen til *folket* som ses på som den ekte bærer av nasjonens verdier, historiske røtter og vilje. Disse forestillingene, skriver Berlin, står i motsetning til rasjonalisme, kritisk analyse, empirisme, individualisme, kosmopolitisme, universalisme – herunder universelle menneskeretter – kort sagt alt som *relativiserer eller ignorerer for-*

²⁵ Ibid.: 341. Det følgende er delvis parafraaseringer fra og delvis tolkninger av Berlin.

²⁶ Ibid.: 341-42.

²⁷ Ibid.: 344.

skjeller mellom kulturer og tradisjoner. Når det er sagt, så poengterer Berlin at nasjonalisters språkbruk ofte kan være uklar, og at det går ulike retninger ut fra en slik grunnforståelse. For noen kan erkjennelsen av at andre nasjoner gjør tilsvarende krav på lojalitet som ens egen, lede fram mot nærmest kulturell relativisme, mens for andre styrkes oppfatningen av egen selvgodhet og tro på egen overlegenhet.²⁸

Nasjonalismens årsaker

Etter på denne måten å ha definert nasjonalisme går Berlin over til en drøfting av det han anser som de viktigste historiske årsakene til at nasjonalismen oppsto eller mer generelt kan oppstå. Her peker han på tre sentrale forhold.

Først og fremst legger han vekt på at nasjonalisme oppstår som en respons til noe og danner en form for kollektivt ”sår” i samfunnet. Det mest vanlige og effektive vil være en form for såret stolthet eller et nederlag, enten militært, politisk eller kulturelt eller en kombinasjon av disse faktorene. Men responsen kan, slik jeg tolker Berlin, også dreie seg om en reaksjon på andre brå samfunnsendringer som for eksempel en rask modernisering som endrer vante former og økonomiske og sosiale strukturer. Det kan også være snakk om en kombinasjon av disse forholdene. Berlin vier konseptet ”sår” eller ”såret stolthet” i samfunnet stor oppmerksomhet. Han mener et slikt ”sår” er en nødvendig årsak, men ikke tilstrekkelig i seg selv, for at nasjonalisme skal oppstå. Altså må dette forholdet være tilstede, men for at nasjonalisme skal oppstå må også noen andre variabler være tilstede.²⁹

Det andre forholdet Berlin vektlegger, er behovet for en *elite*. For at nasjonalismen skal få gjennomslag må det eksistere en elite: ”... samfunnet må, i det minste potensielt, omfatte en gruppe eller klasse av personer som er på jakt etter et fokus for lojalitet eller egen identifikasjon, eller kanskje en maktbase...”³⁰ Bakgrunnen for en slik elite kan variere, men det viktige er at i sammenheng med et kollektivt ”sår”, kan eliten søke til nasjonalismen som ideologiske støttepunkt og grunnlag for selvrealisering.

Det tredje forholdet Berlin trekker fram for at nasjonalismen skal få gjennomslag, er at det må eksistere en forestilling i samfunnet, eller i hvert fall hos eliten, om *at samfunnet utgjør en nasjon*. Denne forestillingen trenger ikke å være fullt utviklet i hele folket, men tendensen

²⁸ Ibid: 344-345.

²⁹ Se Ibid: 346. og Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 349. Det er for øvrig et interessant poeng at innen religionsforskningen er dette perspektivet framme i form av forestillinger om *martyrium*.

³⁰ Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 346.

eller aspirasjoner til slike forestillinger må være tilstede. Dersom slike forestillinger finnes hos eliten, de velutdannede og samfunnets intelligentsia, så har disse gode forutsetninger for å spre nasjonalismens budskap. Et ytre trykk fra en felles fiende vil styrke denne prosessen, i det de intellektuelle med bruk av nasjonalisme kan lede en bevegelse for frihet, uavhengighet og selvrealisering.³¹

Etter å ha pekt på en forestilling om nasjonalt fellesskap som en nødvendig faktor for utviklingen av nasjonalismen, går Berlin over til å trekke linjen til den romantiske tradisjonen som han ser på som en helt avgjørende forutsetning for nasjonalismen, vi kan godt kalle det et *fjerde punkt* i denne gjennomgangen. Nasjonalismen forutsetter nemlig forestillingen om nasjonen som uttrykk for det kollektive og unike (*genius*). I dette ligger et brudd med opplysningstidens universelle idealer og en tilslutning til romantikkens forestillinger om det unike og særskilte. Berlin skriver:

Forestillingen om en kreativ evne, arbeidende både i individer og helde samfunn, erstattet forestillingen om evige og objektive sannheter, evigvarende modeller, som mennesket ved å følge alene vil oppnå lykke, ære eller rettferdighet eller noen annen form for ekte selvrealisering av deres natur.³²

Berlin peker på Hegelianske ideer og de tyske romantikerne som de første som gjorde et slikt brudd med de universelle idealene og opplysningstidens tankegang. Det innebar, som han skriver:

... et nytt syn på mennesket og samfunnet, som vektla vitalitet, bevegelse, endring, områder der individer eller grupper var ulike, heller enn der de lignet hverandre; sjarmen og verdien av ulikhet, det unike, individualitet, et syn som oppfattet verden som en hage hvor vært tre, hver blomst, vokser på sin egen særskilte måte...³³

I dette lå det også implisitt at hver nasjon, hvert individ måtte bedømmes på egne premisser og ikke etter universelle idealer. Vi aner i sitatene ovenfor et tvisyn på romantikken. På den ene siden oppfatter Berlin den negativt, som en motsetning til rasjonalisme og fornuft som han opplagt er en tilhenger av, på den andre siden kan han ikke unngå å la seg fasinere over

³¹ Ibid: 347.

³² Ibid: 348.

³³ Ibid.

sansen for det unike og særskilte. Som vi har sett før, har han da også et grunnleggende positivt syn på det partikulære ved tilværelsen og menneskelige samfunn (se s. 6-7).³⁴

Den grunnleggende endringen i tankesett som romantikken representerte og innebar, er et hovedpoeng hos Berlin. Dette kommer enda tydeligere fram om vi kaster et blikk på andre av Berlins tekster, der han argumenterer for at nettopp romantikken, eller ”mot-opplysningen” (Counter-Enlightenment), representerte og medførte et grunnleggende tankemessig skifte. I boka *The Roots of Romanticism* (som er en utgiving av forelesninger han holdt i 1965), omtaler Berlin dette skiftet som en ”revolusjon”,³⁵ og han skriver:

Betydningen av romantikken er at den er den største, nye bevegelse for å endre liv og tanker i den vestlige verden. Den synes for meg å være den viktigste, enkeltstående endring i bevissheten til Vesten som har skjedd, og alle de andre endringer som har skjedd i løpet av det attende og nittende hundreåret synes for meg i sammenligning mindre betydningsfulle, og i hvert fall dypt influert av denne.

I et notat som trolig var ment som en åpning til forelesningen, sammenlignet han også den romantiske ”revolusjonen” med de tre store revolusjonene, den industrielle, den franske og den russiske, og mente den romantiske var ”ikke mindre langtrekkende” enn disse.³⁶

I drøftingen ovenfor ser vi at punkt tre og fire henger sammen, og dette på en måte som ikke synes helt i samsvar med Berlins poengtering av nasjoner som noe som har eksistert til alle tider (se s. 4). Berlins definisjon av nasjonalisme synes å forutsette en forestilling om det vi kan kalle en *moderne nasjon* i tråd med den tyske romantikkens forståelse av begrepet i fra slutten av 1700-tallet. Dette er i så fall mer på linje med de siste tiårenes oppfatning av nasjonsbegrepet og nasjonal identitet som et moderne fenomen, enn Berlins kanskje litt uforsiktige bruk av begrepet andre steder i de to artiklene (se s. 6).

Nyttig i Norge?

Spørsmålet som ble stilt innledningsvis er om Berlins nasjonalismeteorologi og syn kan være nyttig i Norge. Med utgangspunkt i noen representative eksempler på hvordan norske

³⁴ Vi kan tilføye at denne romantiske forestillingen var en oppfatning som fikk følger på en rekke områder, ikke minst innenfor historiefaget, der *historismens* tankegang om kort sagt å bedømme tingene i lys av sin egen tid og egne premisser, slo igjennom.

³⁵ Berlin (1999): f. eks. s. 7, s også s. xiii.

³⁶ Ibid. xiii.

nasjonalismeforskere oppfatter nasjonalisme som fenomen, skal jeg forsøke å drøfte dette spørsmålet.

Tre norske synspunkt

For denne drøftingen har jeg tatt utgangspunkt i tre representative fremstillinger av tre forskere som alle er sentrale premissleverandører på sine fagfelt. Plassen er begrenset, så noen utførlig presentasjon som kan yte de tre full rettferdighet, har jeg dessverre ikke mulighet til. Jeg skal bare kort presentere hovedpunkt i deres oppfatning av nasjoner og nasjonalisme for deretter å drøfte dette sammen med Berlins nasjonalismeforståelse.

Statsviteren Øyvind Østerud behandler i boka *Hva er nasjonalisme?* (1994) problematikken omkring nasjoner og nasjonalisme. Østerud skriver innenfor tradisjonen av nyere nasjonalismeteorologi, og som de fleste framstillinger fra de siste tiårene forholder han seg til to ulike oppfatninger av nasjonen, en politisk og en kulturell. Mye med utgangspunkt i dette gjør han et hovedpoeng ut av ”janusansiktene” i nasjonalismen. Med det mener han dobbeltheten vi finner i nasjonalismen mellom det som kort kan oppsummeres som ”gode” og ”onde” krefter. Når det gjelder nasjonalisme som fenomen, gir Østerud følgende definisjon: ”Nasjonalisme er en doktrine som hevder den nasjonale enhet må være politisk uavhengig, at nasjonens og statens grenser bør falle sammen, og at det nasjonale fellesskap har et overordnet krav på lojalitet.”³⁷ I denne definisjonen legger Østerud inn tre elementer som kjennetegner nasjonalisme som fenomen: et *politisk*; målsetning om politisk uavhengighet, et *kulturelt/politisk*; målsetning om sammenfall mellom statens og nasjonens grenser, og *et følelsesmessig*; at det nasjonale fellesskap har et overordnet krav om lojalitet. Østerud oppfatter nasjonalismen som en doktrine, et poeng han drøfter særskilt.

Historikeren Øystein Sørensen drøfter i boka *Norsk Idéhistorie* bd. 3., *Kampen om Norges sjel* (2001) framveksten av nasjonsideen og nasjonalisme i norsk sammenheng fra slutten av 1700-tallet og fremover. Sørensen skriver også innenfor tradisjonen fra nyere nasjonalismeteorologi og framholder nasjonal identitet som et moderne fenomen, som vi i Norge finner de første eksemplene på fra slutten av 1700-tallet. Nasjonalisme finner vi først inn på 1800-talet.³⁸ Sørensen legger vekt på at nasjonalismen har to innholdsmessige komponenter, en politisk og en kulturell. Dette åpner for ulike retninger innefor nasjonalismen, politisk nasjonalisme og kulturnasjonalisme. Felles er likevel at begge bidrar til å skille ”oss fra de andre”, og i praksis

³⁷ Østerud (1994): 28.

³⁸ Sørensen (2001). Se også de to innledende artiklene til artikkelsamlingen *Jakten på det norske* (1998).

vil det gjerne være snakk om både kulturelle og politiske komponenter i nasjonalismen. Til dette føyer Sørensen et tredje element i nasjonalismen, et ”følelsesmessig” eller ”eksistensielt”, som innebærer at nasjonale verdier blir betraktet som overordnede. Også Sørensen oppfatter nasjonalismen mer som en doktrine enn en ideologi, den kan ”tilpasses mange ulike politiske ideer og regimer”.³⁹ Ellers kan vi merke oss at Sørensen vektlegger *elitens* rolle i den norske nasjonsbyggingen, og at han framhever et *resonans*-perspektiv der nasjonal identitet og nasjonalisme blir skapt og blir spredd i en prosess mellom elite og folk. Til dette kommer at det i en nasjonsbyggingsprosess eksisterer flere ulike prosjekt med varierende vinkling og fokus, og at disse kjemper om *hegemoni* for å lede an i denne prosessen.

Sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen drøfter også nasjonalisme som fenomen i flere sammenhenger. Her tar jeg utgangspunkt i boka *Små steder – Store spørsmål* (1998, første opplag 1993) som er en innføringsbok i sosialantropologi. Eriksen omtaler nasjonalismen som ideologi, og tar utgangspunkt i ”standarddefinisjonen” av nasjonalisme om at ”kulturens grenser skal være sammenfallende med statens grenser”.⁴⁰ Han drøfter videre både politiske og kulturelle sider ved nasjonalismen. I fremstillingen legger han vekt på de kulturelle sidene ved nasjonalismen, linjen til romantikken og forholdet mellom etnisitet og nasjonalisme, noe som nok må delvis ses i lys av at antropologien er utgangspunktet for boka. Om vi kaster et blikk på andre tekster av Eriksen, synes imidlertid også den politiske siden og linjen til opplysningstradisjonen å få noe større plass.⁴¹ Også Eriksen legger vekt på lojalitet og følelsesmessige sider ved nasjonalismen og skriver, med utgangspunkt i Anderson, at det er typisk for nasjonalismen at slike følelser retter seg mot et ”*abstrakt fellesskap*”: ”det vil si at man som nasjonalist eller patriot har lojalitet overfor et lovverk og en stat som angivelig står for et land og et folk, og ikke overfor personer man kjenner”.⁴² Vi kan også merke oss at han sammenligner nasjonalisme med religion og forestilling om metaforisk slektskap.⁴³ Eriksen er ellers særlig opptatt av forholdet mellom minoriteter og majoriteter.

De tre norske synspunktene har mye felles. De vektlegger alle det tosidige ved nasjonalismen ved at den både har kulturelle og politiske elementer, selv om Eriksen som nevnt er noe mindre tydelig her enn de to andre. Alle tre trekker linjene tilbake til den tyske romantikken

³⁹ Sørensen (2001): 12.

⁴⁰ Eriksen (1998): 381.

⁴¹ Se f.eks. Eriksen (1999): 41. Se også Eriksen and Sørheim (2004).

⁴² Eriksen (1998): 383.

⁴³ Ibid: 384-85.

på den ene siden og til den franske revolusjon og opplysningstiden på den andre.⁴⁴ Dessuten trekker alle frem det følelsesmessige ved nasjonalismen, selv om det er nyanseforskjeller. Østerud er den som tydeligst framhever et lojalitetskrav, men også Eriksen går langt i denne retningen, mens Sørensen snakker om en ”eksistensiell” komponent. Det må også nevnes at alle tre er inne på at nasjonalismen gjerne blir skapt som en respons eller motsetning. Et siste punkt er at de ser nasjonalismen mer som doktrine enn ideologi. Dette siste kanskje med et unntak for Eriksen, som i drøftingen likevel går langt i å forstå fenomenet som en doktrine, selv om han holder fast på ideologi-terminen.⁴⁵ Både Sørensen, Eriksen og Østerud videreutvikler særskilte sider ved nasjonalismefenomenet, henholdsvis resonans og hegemonikamp, forholdet mellom minoriteter og majoriteter og nasjonalismens janusansikt. Generelt må det sies at alle de norske forfatterne framhever at nasjonalismen innebærer både positive og negative elementer, selv om Østerud og Sørensen nok legger noe mer vekt på de positive sidene enn Eriksen.

Hva kan Berlins nasjonalismeforståelse tilføre oss?

Etter at vi nå har sett både på Isaiah Berlins nasjonalismeforståelse og noen representative norske syn på nasjonalisme, må det sies at kronologien spiller inn på den videre analysen. Berlins arbeider skriver seg fra 1970-tallet og vektlegger derfor av naturlige grunner ikke alle de samme elementene som vi har sett hos de norske forfatterne, som alle skriver innenfor tradisjonen fra de siste tiårenes forskning på nasjoner og nasjonalisme. Med dette forbeholdet skal vi likevel stille spørsmålet om Berlins synspunkter kan bidra til nasjonalismedebatten i Norge.

For å nærme meg dette spørsmålet skal jeg med bakgrunn i de norske synspunktene vi har sett på, vurdere noen sentrale elementer ved Berlins nasjonalismeforståelse og se om disse fortjener særskilt oppmerksomhet i Norge. De elementene jeg vil trekke fram er 1) Berlins entydige kobling av nasjonalisme mot romantikken, 2) hans vektlegging av såret kollektiv stolthet som grunnlag for nasjonalismen, og 3) hans allmenne definisjon av nasjonalisme. Dermed ikke sagt at andre sider ved Berlins nasjonalismeforståelse også er interessant, men deler av denne mener jeg ut fra det vi nå har sett er ganske innarbeidet – som for eksempel

⁴⁴ Eriksen trekker ikke i boka *Små steder – store spørsmål* linjene direkte tilbake til den franske revolusjonen og opplysningstiden, selv om også han snakker om politiske sider ved nasjonalismen. Jeg tror likevel ikke vi bør legge stor vekt på dette, da han andre steder synes knytte disse linjene (se note 42)

⁴⁵ Se også f.eks. Eriksen (1993): <http://folk.uio.no/geirthe/Typisk2.html> [22/11-2007]

hans vektlegging av nasjonalismen som doktrine og elites rolle, mens andre deler – som for eksempel hans definisjon av begrepet ”nasjon” – synes foreldet.

Den eneste av de tre framstillingene jeg har sett på som viser til et av Berlins arbeider om nasjonalismen, er Øyvind Østeruds *Hva er nasjonalisme?* Her er Berlins artikkel fra 1978 nevnt en gang i en note og Berlin er nevnt ytterligere et par ganger i teksten. Det som trekkes fram, er Berlins framheving av nasjonalisme som kollektivt svar på såret stolthet.⁴⁶ Dessuten plasserer Østerud ham, med en henvisning til Brian Barry, i bås med Karl Poppers ”tendensiøse argumentasjon”, som underordner nasjonalismen ”oppgjøret med kollektivistisk og illiberal samfunnsteori”, og ser bort fra den politiske og statsborgerlige nasjonalismen.⁴⁷ Noen nærmere drøfting av dette utagnet går imidlertid ikke Østerud inn på

Dette er likevel et viktig poeng og leder oss over til en diskusjon om Berlins entydige kobling mellom nasjonalisme og romantikken, og med det hans implisitte avvisning av politiske elementer og det vi kan kalle en politisk nasjonalismemodell. Som vi har sett, skiller særlig Østerud og Sørensen tydelig mellom politiske og kulturelle elementer ved nasjonalismen. Vi kan tilføye at et slikt skille går langt tilbake, helt fra Friedrich Meinecke i 1908 skilte mellom *Kulturnation* og *Staatsnation*. Senere gjorde blant andre Hans Kohn noe tilsvarende på 1960-tallet.⁴⁸ Vi må altså kunne forutsette at Berlins kobling mellom nasjonalisme og romantikk var en bevisst framheving av nasjonalismens romantiske røtter.

Etter min oppfatning går Berlin altfor langt i denne retningen, med den konsekvensen at hans modell mister betydelig forklaringskraft. I og med at han i liten eller ingen grad tar inn over seg de politiske, statsborgerlige idealene vi finner i nasjonalismen, overser han betydelige årsaker til at nasjonalismen fikk så bred oppslutning. Mange av de positive elementene vi finner i nasjonalismen, som f.eks. likhet, folkestyre, demokratisk institusjonsbygging og politisk fellesskap, tapes helt eller delvis av syne. Ved å underminere skillet mellom politiske og kulturelle elementer i nasjonalismen tapes dessuten et av våre begrepsapparat til å vurdere forskjeller mellom ulike nasjonalismer.

Til tross for dette finner vi også interessante tanker i Berlins rendyrkede modell som kan være verd å se nærmere på. Det gjelder særlig hans framheving av motsetningen mellom universelle, fornuftsdyrkende opplysningsideal og romantiske, ikke-rasjonelle ideal om det særegne

⁴⁶ Østerud (1994): 85.

⁴⁷ Ibid.95.

⁴⁸ Ibid.19-20.

og unike. Spørsmålet reiser seg om i hvilken grad den politiske nasjonalismen har integrert opplysningsidealene og kan være både universell og partikularistisk på samme tid. Det kan den, kanskje, innenfor rammene til nasjonen, men går man da likevel i retning av de romantiske idealene og brudd, eller i det minste en modifisering, av opplysningstidens universalisme? Er det slik at enhver nasjonalisme, for å få kraft, må ha med romantikken, men kan klare seg uten opplysningstiden? Som nevnt, er jeg personlig skeptisk til slike tolkninger, men det er ikke dermed sagt at de er uinteressante.

Når dette er sagt, så må jeg likevel igjen minne om at Berlin har en svært positiv oppfatning av *nasjonal bevissthet*, som han tydelig fra *nasjonalisme*. Han mener felles kultur innenfor nasjonalstatens rammer er både bra og nødvendig, og vi har også konstatert at han i så måte målbærer et tvisyn til romantikken, der han er negativ til dens aggressive sider slik de manifesteres i nasjonalismen, men synes å ha sans for det unike og partikulære.⁴⁹ Om vi tar dette med i betraktningen, må han sies å dele Østerud og Sørensen sin oppfatning av at nasjonale verdier som sådan kan ha positive sider, men han går lenger i å fremheve nødvendigheten av felles kulturelle verdier enn de to nevnte norske forskerne, som generelt synes mer sympatisk innstilt til de politiske ideene. Eriksen synes mer i tråd med Berlin å fremheve de kulturelle verdiene, men da med mer negative fortegn. Han utelukker heller ikke de politiske elementene på samme måte som Berlin.

Et annet trekk ved Berlins fremstilling er også at han knytter de positive verdiene utelukkende til nasjonal identitet som han altså skiller fundamentalt fra nasjonalisme. Nasjonalisme blir med andre ord hos Berlin et begrep som ikke rommer den variasjonen vi finner hos de norske forskerne vi har sett på. På et vis kan vi si det slik at mens det hos de norske forskerne, i hvert fall hos Østerud og Sørensen, går et hovedskille mellom politisk og kulturell nasjonalisme, så går det hos Berlin et hovedskille mellom nasjonal identitet og nasjonalisme.

Det andre punktet jeg vil drøfte nærmere, er Berlins vektlegging av et kollektivt "sår" som en nødvendig faktor for framveksten av nasjonalisme. Også her synes jeg Berlin er vel kategorisk i sin analyse. Er det virkelig slik at en ikke kan tenke seg nasjonalisme uten et element av såret stolthet? På den andre siden, det er vanskelig å tenke seg nasjonalismer der "sår" eller "såret stolthet" overhodet ikke har spilt en rolle. Nasjonalister synes å ha en egen evne til å dyrke nederlag, sine egne eller dem man finner i nasjonens historie.

⁴⁹ Vi kan her føye til romantisk i Herdersk forstand. Om dette se Berlin (1999): 61-67. Berlin skiller her (ikke overraskende) mellom Herder og Fichte. Berlin (1999): 91-97.

I norsk historie på 1800-tallet spilte slike følelser utvilsomt en rolle. I 1905 kan vi finne forestillingen om såret stolthet i konsulatsaken, og vi kan også trekke linjen lenger tilbake til nederlaget i krigen i 1814 og etter det en allmenn følelse av underlegenhet i den svensk-norske unionen. Om vi går tilbake til 1814, er spørsmålet mer problematisk. Fantes det i det hele tatt en nasjonalisme dette året? Historikere har debattert dette i mange år, og det dominerende synet i dag er vel at det fantes en nasjonal identitet i året 1814, men i liten eller ingen grad en nasjonalisme, i hvert fall ikke før godt utpå året.

Selv har jeg studert Jacob Aall nærmere, og det kan være verd å ta med et eksempel om ham. Alt i januar 1814 framhevet Aall hvordan kong Frederik VI hadde frasagt seg Norge ved Kielfreden, og han var tydelig såret over denne avgjørelsen der kongen uten kamp sa fra seg halve riket. På samme tid mente han også at dette løsnet hans lojalitetsbånd til den gamle unionen, og det styrket hans tro på at landet måtte gå sin egen vei, noe som for hans vedkommende innebar et ønske om en ny union med Sverige.⁵⁰ For å ta et siste eksempel – som er hentet fra min PhD-avhandling om forholdet mellom språk og nasjonalisme i Norge 1739-1814 – så finner vi såret stolthet i språkdebattene etter 1814, det være seg i spørsmålet om navn på språket eller ønsker om å skape et norsk eller norskere språk. Argumentet om at Danmark på et eller annet vis hadde frarøvet Norge språket, går i større eller mindre grad igjen innefor de fleste grupperinger som engasjerte seg i spørsmålet. Tiden var moden for å gjenreise den nasjonale æren, også med hensyn til språket.

Nå er som nevnt ikke dette perspektivet om et kollektivt ”sår” fraværende hos de tre norske forskerne vi har sett på. Likevel, kanskje kan Berlins poeng i denne sammenhengen fortjene større oppmerksomhet enn det vanligvis har fått.

Vi går videre til det siste poenget jeg skal drøfte nærmere, Berlins allmenne nasjonalismedefinisjon. Det kan være verd å gjenta definisjonen hans, som i kortform går ut på at nasjonalismen innebærer: ”troen på et overordnet behov for å tilhøre en nasjon; på det organiske forholdet mellom alle elementer som utgjør en nasjon; på verdien av vårt eget ganske enkelt fordi det er vårt; og, til slutt, i møte med rivaliserende konkurrenter for autoritet og lojalitet, på dens (nasjonens) overordnede krav”.⁵¹

Det som er likt mellom denne definisjonen og de norske vi har sett på, er det følelsesmessige elementet, punkt fire hos Isaiah Berlin og det kulturelle elementet, mens det som skiller

⁵⁰ Hyvik (2003).

⁵¹ Berlin (1980) i Hardy and Berlin: 345.

definisjonene først og fremst er mangelen av et tydelig politisk element hos Berlin. På den andre siden er Berlins definisjon heller ikke helt rendyrket kulturell, selv om den klart heller i den retningen. Det går an å tenke seg politiske elementer innenfor Berlins definisjon, et sted snakker han for eksempel om nasjonalisme som ”politisk romantikk” (se s. 6), og han aksepterer nasjonalstaten som organiseringsform for den moderne nasjonen. Men istedenfor å bare vurdere Berlins nasjonalismedefinisjon på aksene politisk vs. kulturell, er det trolig mer relevant å se på Berlins definisjon som en *kognitiv og subjektivt orientert definisjon* med utgangspunkt i bevissthetsmessige forestillinger om tilhørighet, tro og lojalitet: Berlin framhever tilhørigheten til nasjonen, troen på nasjonen som en organisk helhet som er verdifull i seg selv, og til slutt, lojaliteten til nasjonen. Disse forestillingene eksisterer i individenes bevissthet som en overbevisning eller erkjennelse.

Nå må det sies at både Øystein Sørensen, Øyvind Østerud og Thomas Hylland Eriksen i sine definisjoner av begrepet *nasjon* framhever subjektive ved siden av objektive kriterium. Likevel synes jeg Berlins vektlegging av det subjektive i nasjonalismen, om tilslutning og tro, er interessant og peker på en alternativ nasjonalismedefinisjon til den som vektlegger det kulturelle og politiske, som på mange vis er mer innholds- og historieorienterte variabler. Det er på sett og vis snakk om definisjoner med ulik vektlegging. Begge er mulige og har sine styrker og svakheter. Jeg tror Berlins definisjon kan vise seg nyttig også i den norske konteksten, som et supplement til andre definisjoner.

Dette essayet har bare tatt for seg en liten side ved Berlins forfatterskap, og det er uten tvil andre av hans tekster som fortjener enda mer oppmerksomhet. Men med forbehold om dette, kan vi nå svare på om Isaiah Berlin er nyttig i Norge? Jeg mener svaret må bli ja. På feltet nasjonalisme, som vi har sett på her, finner vi områder der Berlins tanker kan bidra med nye fokus og vektlegginger, selv om det også er områder der teorien hans bringer lite nytt og delvis er utdatert. I Norge mener jeg hans spørsmål om nasjonalismens tilknytning til romantikken kan gi interessante perspektiver, selv om de ikke bør tas for ”god fisk”. Dessuten kan hans skille mellom nasjonal identitet som grunnleggende positiv faktor og nasjonalisme, muligens være relevant i enkelte tilfeller. For eksempel kan en spørre om en slik innfallsvinkel kan være fruktbar på studier av Venstre i storhetstiden på slutten av 1800-tallet.⁵² Berlins vektlegging av kollektive ”sår” kan også bringe interessante drøftinger, slik vi har sett

⁵² Jf. kommentarer fra Hellesnes på seminaret 5. september og Hellesnes 2006.

eksempler på. Til slutt må det nevnes at et økt fokus på de subjektive og kognitive sidene ved nasjonalismen, kan få fram sider ved dette fenomenet som kanskje er underkommunisert.

Litteratur

- Berlin, I. (1980). Nationalism: Past Neglect and Present Power. *Against the current. Essays in the history of ideas*. H. Hardy and I. Berlin. New York: 333-53.
- Berlin, I. (1990). The Bent Twig: On the rise of Nationalism. *The crooked timber of humanity. Chapters in the History of Ideas*. H. Hardy and I. Berlin. London.
- Berlin, I. (1999). *The Roots of Romanticism*. Princeton, New Jersey.
- Eriksen, T. H. (1993). *Typisk norsk. Essays om kulturen i Norge*. Oslo. <http://folk.uio.no/geirthe/Typisk.html>.
- Eriksen, T. H. (1998). *Små steder - store spørsmål : innføring i sosialantropologi*. Oslo.
- Eriksen, T. H. (1999). *Kulturterrorismen : en oppgørelse med tanken om kulturell renhet*. Nora.
- Eriksen, T. H. og T. A. Sørheim (2004). *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo.
- Gray, J. (1995). *Berlin*. London.
- Hellesnes, J. (2006). *Merknad om Berlin*. Upublisert notat (sendt forfatteren 24/10-2006).
- Hyvik, J. J. (2003). *"Fædrelandske Ideer" : Jacob Aalls nasjonsforståelse 1799-1814*. Med en innledning av J. Peter Burgess. Kristiansand.
- Sørensen, Ø. Ed. (1998). *Jakten på det norske : perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo.
- Sørensen, Ø. (2001). *Kampen om Norges sjel*. Oslo.
- Østerud, Ø. (1994). *Hva er nasjonalisme?* Oslo.